

Nr 128.

Ankom till riksdagens kansli den 30 april 1940 kl. 11 f. m.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen gjorda framställning angående understöd åt anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar m. m.

(2:a avd.)

I propositionen (nr 1) angående statsverkets tillstånd och behov under budgetåret 1940/41 har Kungl. Maj:t under åttonde huvudtiteln (punkt 196 av det vid propositionen fogade utdraget av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för den 4 januari 1940) föreslagit riksdagen att till Understöd åt anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar, för budgetåret 1940/41 anvisa ett anslag av 144 000 kronor samt medgiva, att därav finge till särskilda ändamål utgå vissa av chefen för ecklesiastikdepartementet angivna belopp m. m.

Sedermera har Kungl. Maj:t i en den 8 mars 1940 dagtecknad proposition (nr 160) angående anslag till biblioteks- och föreläsningsverksamhet inom försvarsväsendet, under åberopande av vid propositionen fogat utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för sistnämnda dag, — med ändring av sitt ovannämnda förslag — föreslagit riksdagen

dels medgiva, att ur det under åttonde huvudtiteln uppförda anslaget till understöd åt folkbiblioteksväsendet må utgå understöd till biblioteksverksamhet vid försvarsväsendet i huvudsaklig överensstämmelse med vad av departementschefen i statsrådsprotokollet för den 8 mars 1940 anförts;

dels förklara sig icke hava något att erinra mot de av departementschefen förordade grunderna för understöd åt föreläsningsverksamhet inom försvarsväsendet;

dels till Understöd åt anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar, för budgetåret 1940/41 anvisa ett anslag av 161 000 kronor;

dels medgiva, att av detta anslag må enligt av Kungl. Maj:t fastställda villkor användas

högst 15 000 kronor till understöd åt centralbyråer för förmedling av populärvetenskapliga föreläsningar,

högst 8 000 kronor till understöd åt föreläsningsförbund,

högst 2 000 kronor till understöd åt vissa anstalter och föreningar för av dem havda resekostnader för föreläsare,

högst 45 000 kronor till anordnande av populärvetenskapliga föreläsningar i samband med studiecirkelverksamhet;

högst 17 000 kronor till föreläsningsverksamhet inom försvarsväsendet samt

1 500 kronor till understöd för utgivande av Tidskrift för föreläsningsverksamheten;

dels medgiva, att för budgetåret 1940/41 ej mindre det lägsta understöd, som av statsmedel må utgå till lokal föreläsningsanstalt, skall utgöra 75 kronor för helt budgetår räknat än även det minsta antal föreläsningar, som för åtnjutande av statsbidrag skall, för budgetår räknat, anordnas av dylik anstalt, må utgöra fyra;

dels ock medgiva, att det må ankomma på Kungl. Maj:t att under samma tid bevilja de lätnader i fråga om villkoren för understöds åtnjutande, som må finnas erforderliga.

Av punkten 196 i 1940 års åttonde huvudtitel inhämtas:

Kungl. Maj:ts förslag innebär, förutom en övergång från beteckningen reservationsanslag till obetecknat anslag, en sänkning med 108 000 kronor av förevarande anslag, som för innevarande budgetår är uppfört med 252 000 kronor. Den ifrågasatta sänkningen skulle enligt departementschefen till större delen, 90 000 kronor, drabba de lokala föreläsningsanstalterna. Till stöd för sitt förslag har departementschefen anfört bland annat:

Till en början kunde konstateras, att de inom här ifrågavarande folkbildningsområde verksamma organisationerna med erkännansvärd beredvilighet på sitt program upptagit såväl det civila luftskyddet som aktuella folkförsörjningsproblem och vad därmed ägde samband. Denna verksamhet förtjänade stöd från statsmakternas sida. Departementschefen ansåge sig emellertid kunna utgå ifrån att, i den mån särskilt ekonomiskt understöd funnes böra lämnas folkbildningsorganisationerna för fullgörande av den uppgift, de sålunda påtagit sig, medel härför komme att i annan ordning anvisas. Frågan om medelsanvisning under förevarande anslagstitel syntes sålunda kunna behandlas med bortseende från de särskilda, av krisförhållandena betingade uppgifter, som ifrågavarande organisationer nu handhade.

Vid bedömandet av frågan, om och i vilken utsträckning det frivilliga folkbildningsarbetet liksom övriga med anslag under åttonde huvudtiteln understödda verksamhetsgrenar borde drabbas av de allmänna besparingsåtgärderna, hade departementschefen utgått ifrån, att folkbiblioteksväsendet såsom utgörande en grundval för folkbildningsarbetet, betraktat som helhet, borde i möjligaste mån lämnas oberört av inskränkningarna. Bland de speciella grenar av folkbildningsverksamheten, som åtnjote understöd från nu förevarande anslag, syntes en av de viktigaste vara den föreläsningsverksamhet, som vore knuten till *studiecirkelarbetet*. Till nämnda ändamål hade under innevarande budgetår anvisats ett belopp av högst 50 000 kronor. Departementschefen ifrågasatte för nästa budgetår icke annan ändring härutinnan än en mindre sänkning, förslagsvis med 5 000 kronor.

Till understöd åt *lokala föreläsningsanstalter* hade under budgetåret 1938/39 fördelats ett belopp av omkring 170 000 kronor. Nämnda anstalters verksamhet vore till huvudsaklig del inriktad på anordnande av fristående föreläsningar. Ehuru departementschefen ingalunda underskattade betydelsen av denna verksamhet, syntes detta område av det fria folkbildningsarbetet likväl vara det, där i nuvarande läge en mera betydande begränsning av statsunderstödet utan svårare olägenheter kunde ske. Även om radion av tekniska skäl icke kunde ersätta föreläsningens verksamhet, kunde enligt departementschefens mening dock icke förnekas, att den övertagit en väsentlig del av de bildningsuppgifter, som hittills ombesörjts av föreläsningens organisationen i vårt land, och att den hade långt större möjligheter än denna att nå en större publik och att skapa ett allmänt intresse kring de frågor, som behandlades. Det förhölle sig onekligen så, att föreläsningens verksamhet i den form, den sedan gammalt haft och ännu hade, i mångt och mycket byggde på förhållandena under en tid, då det tekniska hjälpmedel, som radion utgjorde, icke stått till buds, och att nämnda verksamhet måste anpassa sig efter de förhållanden, som numera förelåge.

En begränsning av de för ifrågakvarande föreläsningens verksamhet avsedda anslagsmedlen med omkring 90 000 kronor syntes med hänsyn till vad sålunda anförts och i betraktande av de nuvarande statsfinansiella förhållandena vara försvarlig. I samband härmed borde det lägsta förekommande statsunderstödet sättas till 75 kronor och det lägsta antalet föreläsningar till fyra. Även med en sådan ändring av understödsgrunderna syntes emellertid understöden, som fördelades av skolöverstyrelsen, icke schablonmässigt böra nedsättas proportionellt för samtliga föreläsningsanstalter. Enligt vad departementschefen inhämtat, arbetade flera av de lokala föreläsningsanstalter, som nu varje år erhöle understöd, under sådana förhållanden och på sådant sätt, att statsunderstöd knappast kunde vara motiverat. Det ankomme på överstyrelsen att bedöma understödsbehovet i varje särskilt fall och därvid mot varandra väga de omständigheter, som kunde öva inflytande på understödsbehovet. Företräde till erhållande av understöd syntes böra givas föreläsningensanstalter, som anordnade föreläsningar, vilka kunde anses ha en särskilt betydelsefull uppgift att fylla med hänsyn till de bildningsmöjligheter i övrigt av motsvarande slag, som stode befolkningen på vederbörande ort till buds.

Departementschefen har vidare förordat mindre sänkningar av understöden till centralbyråer och föreläsningensförbund samt av understöden till resekostnader.

Av propositionen nr 160 inhämtas bland annat:

I ett av särskilda sakkunniga år 1938 avgivet betänkande rörande den andliga vården inom försvarsväsendet berördes i anslutning till frågan om ordnandet av den kulturella vården vid truppförbanden spörsmålen om *biblioteksverksamhet och föreläsningensverksamhet vid truppförbanden*. Vid varje truppförband borde enligt de sakkunniga finnas ett efter manskapets intressen och behov utrustat bibliotek. Dessa bibliotek borde inordnas i det övriga folkbiblioteksväsendet och underställas skolöverstyrelsen. Det förut-sattes, att understöd av statsmedel skulle utgå från anslag under åttonde

huvudtiteln. I fråga om föreläsningsverksamheten vid försvarsväsendet ansågo de sakkunniga, att vid varje truppförband, där intresse härför funnes, en föreläsninganstalt borde bildas, vilken skulle stå under skolöverstyrelsens inspektion. Även för detta ändamål förutsattes statsunderstöd skola utgå från vederbörligt anslag under åttonde huvudtiteln.

I en till 1939 års lagtima riksdag avlåten proposition nr 139 angående anslag till befrämjande av den andliga vården vid försvarsväsendet föreslog chefen för försvarsdepartementet, att för sammanhållning, befrämjande och kontroll av denna vård, såväl den religiösa som den kulturella, ett centralråd skulle inrättas. Sedan riksdagen lämnat detta förslag utan erinran, utfärdade Kungl. Maj:t den 20 oktober 1939 instruktion för centralrådet. Enligt instruktionen har centralrådet, bland annat, att utse civila representanter i bildningsråd vid truppförband, att uppehålla förbindelse med bildningsråden, följa deras verksamhet och till dem förmedla vunna rön och erfarenheter rörande verksamhetens bedrivande samt att efter framställning från bildningsråden anvisa föreläsare och förmedla anskaffning av litteratur.

Sedan *centralrådet* anhållit om anslag till biblioteks- och föreläsningssverksamhet vid försvarsväsendet hava skolöverstyrelsen och statskontoret yttrat sig i ärendet.

Skolöverstyrelsen har anfört bland annat:

Biblioteksverksamheten. Överstyrelsen hade redan tidigare i utlåtande över förenämnda betänkande ansett sig i princip kunna tillstyrka de grunder för statsunderstöd till truppförbandsbiblioteken, som av de sakkunniga föreslagits. Enligt dessa grunder skulle biblioteken erhålla statsunderstöd med samma belopp som det bidrag (ortsbidrag), som av medel ur lägerkassorna kunde tillskjutas, dock högst 600 kronor vid medelstort regemente och högst 1 500 kronor vid Stockholms och Karlskrona örlogsstationer. Truppförbandsbibliotek, som på grund av bristande tillgångar i lägerkassorna ej kunde erhålla för statsunderstöd erforderligt Ortsbidrag, skulle dock efter skolöverstyrelsens prövning kunna tilldelas statsunderstöd, även om intet Ortsbidrag lämnats till biblioteket.

Skolöverstyrelsen tillstyrkte, att truppförbandsbiblioteken inordnades i det övriga folkbiblioteksväsendet och underställdes överstyrelsen. Det erforderliga anslaget — vilket överstyrelsen beräknade till 33 000 kronor — borde uppföras som särskild post under det under åttonde huvudtiteln anvisade anslaget till understöd åt folkbiblioteksväsendet. Det nu under fjärde huvudtiteln uppförda anslaget till biblioteksverksamhet för underofficerare och manskap vid marinen torde icke vidare böra utgå. Därest understöd ansåges böra tillkomma underofficerssällskapens bibliotek, torde de böra anvisas ur fjärde huvudtiteln.

De nya bestämmelserna borde träda i kraft redan med ingången av budgetåret 1940/41. Vad anginge de närmare villkoren för statsunderstödens utgående, förutsatte överstyrelsen, att överstyrelsen bleve satt i tillfälle att senare avgiva yttrande. Överstyrelsen ville emellertid redan nu framhålla vikten av att garantier skapades för samarbete och utbyte av erfarenheter mellan truppförbandsbiblioteken och annat folkligt biblioteksväsende.

Föreläsningssverksamheten. Överstyrelsen utginge från att föreläsningssverksamheten komme att bedrivas efter ungefär samma linjer som inom den övriga statsunderstödda populärvetenskapliga föreläsningssverksamheten. Överstyrelsen hade intet att erinra emot att bidrag av statsmedel tilldelades föreläsninganstalt vid truppförband, utan att anstalten hade något motsvarande s. k. ortsbidrag att uppvisa. Enligt de sakkunnigas förslag skulle vid varje sådan anstalt få anordnas högst fem föreläsningar enbart med statsmedel. Överstyrelsen ansåge för sin del en sådan begränsning icke nödvändig, utan ville i stället föreslå, att begränsningen av statsbidraget gjordes så, att av statsmedel för anordnande av en föreläsning icke finge utgå mer än 50 kronor och att det högsta anslaget, som finge tilldelas en anstalt, sattes till 300 kronor. Några särskilda bestämmelser beträffande de eventuella föreläsningar, som därutöver komme att hållas med bidrag från annat håll, ansåge överstyrelsen icke påkallade.

Beträffande storleken av anslaget för ändamålet funne överstyrelsen ett belopp av 17 000 kronor erforderligt, men förutsatte, att vid fördelningen av anslaget bidragens storlek anpassades efter de särskilda förhållandena vid olika truppförband.

Statskontoret har anslutit sig till skolöverstyrelsens förslag.

Departementschefen har anfört i huvudsak följande:

Departementschefen hade efter samråd med cheferna för försvars- och finansdepartementen kommit till den uppfattningen, att medel för ifrågasvarande verksamhet borde ställas till förfogande för nästa budgetår samt att medlen lämpligen borde anvisas under åttonde huvudtiteln, varunder anslag utginge till folkbildningsåtgärder i allmänhet. Det borde framhållas, att denna medelsanvisning givetvis endast avsåge det *normala* behovet, alltså icke det ökade medelsbehov, som föranleddes av de anbefallda försvarsberedskapsåtgärderna och som i annan ordning tillgodosåges.

Vad *biblioteksverksamheten* beträffade, torde böra för ändamålet anvisas ett förslagsvis beräknat belopp, att utgå efter de grunder, som Kungl. Maj:t i anslutning till det av skolöverstyrelsen framställda förslaget torde äga att framdeles fastställa. För nästa budgetår hade ett belopp av 33 000 kronor ansetts erforderligt. Departementschefen hade icke funnit anledning till erinran mot denna beräkning. Understöden borde utgå från det under åttonde huvudtiteln uppförda förslagsanslaget till understöd åt folkbiblioteksväsendet och belasta delposten till folk-, studiecirkel-, skol-, sjukhus- och sjömansbibliotek. Det syntes icke vara nödvändigt att av denna anledning räkna med en höjning av nämnda post, som under punkten 195 i årets åttonde huvudtitel för nästa budgetår beräknats till 1 450 000 kronor. Såsom av nyssnämnda punkt framginge, hade departementschefen beträffande folkbiblioteksväsendet förordat vissa åtgärder i besparingssyfte, bland annat viss reduktion av de understöd, som enligt eljest gällande grunder bort tillkomma de ifrågasvarande biblioteken. För att icke försvåra uppbygandet av biblioteksverksamheten inom försvarsväsendet ansåge departementschefen sig icke böra förordas, att de av honom ifrågasatta besparingsåtgärderna skulle avse jämväl nämnda verksamhet.

Vid bifall till vad departementschefen förordat syntes det under fjärde huvudtiteln i årets statsverksproposition av Kungl. Maj:t äskade anslaget å 6 200 kronor till biblioteksverksamhet för underofficerare och manskap vid marinen icke för nästa budgetår erfordras. Förslag om återkallande av

nämnda anslagsäskande hade i annat sammanhang framställts av chefen för försvarsdepartementet. I samband därmed hade behandlats frågan om anslag till de inom marinen verksamma underofficerssällskapens bibliotek.

Vad beträffade den föreslagna föreläsningssammansättningen, funne departementschefen sig kunna tillstyrka, att ett belopp av högst 17 000 kronor anvisades till detta ändamål för nästa budgetår samt att statsbidragsbestämmelser meddelades i huvudsaklig överensstämmelse med överstyrelsens förslag.

I årets åttonde huvudtitel hade Kungl. Maj:t under punkten 196 föreslagit riksdagen att till understöd åt anstalter och föreningar, som anordnade populärvetenskapliga föreläsningar, för budgetåret 1940/41 anvisa ett anslag av 144 000 kronor samt medgiva, att därav finge till särskilda ändamål utgå vissa angivna belopp. Då det syntes lämpligast, att den ifrågasatta nya föreläsningssammansättningen inordnades såsom ett led i den populärvetenskapliga föreläsningssammansättningen, som åtnjöt statsunderstöd ur nyssnämnda anslag, funne departementschefen sig böra förorda, att Kungl. Maj:t måtte, med ändring av det för årets riksdag redan framlagda förslaget, föreslå riksdagen att uppföra nyssberörda anslag med ett till (144 000 + 17 000 =) 161 000 kronor förhöjt belopp. Ett bestämt önskemål vore emellertid, att föreläsningssammansättningen anpassades efter de särskilda förhållandena på detta område. Verksamhetens planläggning krävde sålunda speciell omtanke vad beträffade såväl dess allmänna anordning som valet av föreläsare och föreläsningssämnen. Det finge förutsättas, att skolöverstyrelsen särskilt beaktade denna sida av saken.

Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att på förslag av skolöverstyrelsen meddela de föreskrifter, som kunde finnas erforderliga beträffande biblioteks- och föreläsningssammansättningen inom försvarsväsendet.

Utskottet. Såsom av den lämnade redogörelsen framgår har Kungl. Maj:t i årets åttonde huvudtitel föreslagit en sänkning av förevarande anslag med icke mindre än 108 000 kronor, till 144 000 kronor. I nuvarande statsfinansiella läge har utskottet icke velat motsätta sig ifrågavarande anslagssänkning. Sänkningen av anslaget synes även motiverad av att — såsom departementschefen påpekat — vissa lokala föreläsningssammansättningar, som nu varje år erhållit understöd, arbetat under sådana förhållanden att understöd till dem i fortsättningen knappast kan anses befogat. Efter den föreslagna anslagsminskningen synes anslaget likväl lämna betryggande tillgång till understöd åt sådana föreläsningssammansättningar, som visat verklig livskraft och inriktat sin verksamhet på ett fruktbarande samarbete med övriga på platsen befintliga bildningsanstalter. Ur sålunda angivna utgångspunkter vill utskottet även understryka departementschefens uttalande om att vid understödets fördelning en schablonmässig proportionell nedsättning icke bör ske utan vid nedsättningen hänsyn tas till de av utskottet här angivna förhållandena.

Vad angår Kungl. Maj:ts i propositionen nr 160 framställda förslag är utskottet ense med departementschefen om att medel böra ställas till förfogande för nästa budgetår för dels biblioteksverksamhet, dels ock föreläsningssammansättningen vid försvarsväsendet. Såsom departementschefen framhåller

lit avser ifrågavarande medelsanvisning det normala behovet och icke det ökade medelsbehov, som föranledes av anbefallda beredskapsåtgärder och som i annan ordning tillgodoses. För biblioteksverksamheten beräknas ett belopp av 33 000 kronor erforderligt, att utgå från det under åttonde huvudtiteln uppförda förslagsanslaget till understöd åt folkbiblioteksväsendet, vilket anslag av denna anledning icke skulle behöva ökas. Utskottet tillstyrker att understöd för angivna ändamål må utgå av nämnda anslag i enlighet med av departementschefen förordade grunder. Till föreläsningsverksamheten beräknas erforderligt ett belopp av 17 000 kronor. Utskottet har icke funnit något att erinra mot, att denna föreläsningsverksamhet inordnas såsom ett led i den populärvetenskapliga föreläsningsverksamhet, som åtnjuter statsunderstöd ur det här ovan berörda anslaget till understöd åt anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar. Utskottet har icke heller funnit något att invända vare sig mot de av departementschefen angivna grunderna för understöd åt föreläsningsverksamheten inom försvarsväsendet eller mot de för ändamålet beräknade anslagsmedlens storlek. Med anledning härav bör alltså nyssnämnda anslag för nästa budgetår uppföras med $(144\ 000 + 17\ 000 =) 161\ 000$ kronor.

Under åberopande av vad sålunda anförts hemställer utskottet, att riksdagen må

a) medgiva, att ur det under åttonde huvudtiteln uppförda anslaget till understöd åt folkbiblioteksväsendet må utgå understöd till biblioteksverksamhet vid försvarsväsendet i huvudsaklig överensstämmelse med vad av chefen för ecklesiastikdepartementet i statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för den 8 mars 1940 anförts;

b) förklara sig icke hava något att erinra mot de av departementschefen förordade grunderna för understöd åt föreläsningsverksamhet inom försvarsväsendet;

c) till *Understöd åt anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar*, för budgetåret 1940/41 under åttonde huvudtiteln anvisa ett anslag av 161 000 kronor;

d) medgiva, att av detta anslag må enligt av Kungl. Maj:t fastställda villkor användas

högst 15 000 kronor till understöd åt centralbyråer för förmedling av populärvetenskapliga föreläsningar,

högst 8 000 kronor till understöd åt föreläsningsförbund,

högst 2 000 kronor till understöd åt vissa anstalter och föreningar för av dem havda resekostnader för föreläsare,

högst 45 000 kronor till anordnande av populärvetenskapliga föreläsningar i samband med studiecirkelverksamhet,

högst 17 000 kronor till föreläsningsverksamhet inom försvarsväsendet samt

1 500 kronor till understöd för utgivande av Tidskrift för föreläsningsverksamheten;

e) medgiva, att för budgetåret 1940/41 ej mindre det lägsta understöd, som av statsmedel må utgå till lokal föreläsningsanstalt, skall utgöra 75 kronor för helt budgetår räknat än även det minsta antal föreläsningar, som för åtnjutande av statsbidrag skall, för budgetår räknat, anordnas av dylik anstalt, må utgöra fyra;

f) medgiva, att det må ankomma på Kungl. Maj:t att under samma tid bevilja de lättnader i fråga om villkoren för understöds åtnjutande, som må befinnas erforderliga.

Stockholm den 30 april 1940.

På statsutskottets vägnar:

ANDERS RÅSTOCK.

Vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet hava närvarit:

från första kammaren: herrar *Nilsson* i Malmö, *Oscar Olsson*, *Pauli*, *Ström* i Lidköping, *Carlström*, *Sundberg*, *Bäcklund*, *Bäckström*, *Andersson* i Rixö, *Ekströmer* och *Bergman*; samt

från andra kammaren: herrar *Råstock*, *Jansson* i Falun, *Eriksson* i Stockholm, *Persson* i Falla, *Jonsson* i Eskilstuna, *Lindberg* i Umeå, *Holmdahl*, *Persson* i Tidaholm, *Andersson* i Södergård och *Åqvist*.
